

کتاب فیه مافیه

از گفتار

مولانا جلال الدین محمد مشهور به مولوی

با تصحیحات و حواشی

بیدیچ ایمان فروزانفر

www.ketab.ir

مؤسسه انتشارات نگاه

تاسیس: ۱۳۵۲

مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴-۶۷۲ ق.
فیہ مافیہ.

کتاب فیہ مافیہ از گفتار مولانا جلال الدین محمد مشهور به مولوی /

به تصحیح و حواشی بدیع الزمان فروزانفر.

تهران: مؤسسه انتشارات نگاه، ۱۳۸۵، ۳۹۲ ص.

ISBN: 978-964-351-342-9

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه به صورت زیرنویس.

۱. عرفان - متون قدیمی تا قرن ۱۴. ۲. نثر فارسی - قرن ۷ ق.

الف. فروزانفر، محمدحسن، ۱۲۷۸-۱۳۴۱، مصحح.

۹ف۸م/ BP۲۸۵/ ۲۹۷/۸۲۵ ۱۳۸۵

کتابخانه ملی ایران ۸۵-۲۵۰۸۰

کتاب فیہ مافیہ

از گفتار مولانا جلال الدین محمد مشهور به مولوی

با تصحیح و حواشی بدیع الزمان فروزانفر

چاپ دهم: تیرماه ۱۴۰۱، لیتوگرافی مطبوعاتی

چاپ: شاهین، شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹-۳۴۲-۳۵۱-۹۶۴-۹۷۸

قیمت: ۱۵۵۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

مؤسسه انتشارات نگاه

تاسیس: ۱۳۵۲

دفتر مرکزی:

تهران، خیابان انقلاب، خیابان شهدای ژاندارمری

بین فخر رازی و دانشگاه، پلاک ۶۳، طبقه پنجم

تلفن: ۱۲-۶۶۹۷۵۷۱۱، ۶۶۹۷۵۷۰۷

فروشگاه: خیابان کریمخان - بین ایرانشهر و ماهشهر - پلاک ۱۴۰

تلفن: ۸۸۴۹۰۱۳۸ - ۸۸۴۹۰۱۹۵

www.negahpub.com negahpub1@gmail.com

newsnegahpub negahpub

فهرست مطالب

۳	مقدمه مصحح
۱۵	فیه مافیه
۲۶۵	حواشی و تعلیقات به قلم بدیع الزمان فروزانفر
۳۶۹	فهرست احادیث
۳۷۳	فهرست کلمات عربی بزرگان و امثال
۳۷۵	فهرست اشعار عربی
۳۷۷	فهرست اشعار فارسی
۳۸۰	فهرست نام‌های اشخاص
۳۸۷	فهرست نام‌های اقوام و اماکن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بعد الحمد والصلوة؛ چون ایزد تعالی جده نگارنده را از کمال عنایت خویش توفیق مطالعه در آثار جاودانی و کلمات آسمانی خداوندگار راستین و جان جهان معرفت مولانا جلال الدین محمد مشهور به مولوی کرامت فرمود و این موهبت عظیم به ارزانی داشت در مدت بیست و دو سال که با این سعادت قرین و با این توفیق هم آغوش بود همواره در تدبر ابیات مثنوی معنوی دچار مشکل می گردید و برای حل آن دست در دامان شارحان روز و مفسران دقائق آن نامه الهی می زد و به مدد هدایت و راهنمایی آنان بعضی از آن عقده ها گشایش می پذیرفت و بسیاری نیز همچنان در پرده ابهام و غموض نهفته می ماند. درین میان بهر حال گذشت که به حکم معنی قرآن ز قرآن پرس و بس، شرح اسرار مثنوی را هم از مثنوی و سایر آثار مولانا بجوید و درمان از آنجا طلبد که درد از آنجا خاسته و پیدا شده است. پس مثنوی را با سایر آثار مولانا از قبیل کلیات اشعار معروف به دیوان شمس و فیه مافیة و مجالس سبعة و مکتوبات تطبیق کرد و به حل مشکلات عدیده از این طریق نائل گردید. لیکن در این اثنا مشکل دیگر فرا پیش آمد و آن تردید در صحت نسخ چاپی فیه مافیة و کلیات بود که در نتیجه فحص و تحقیق معلوم گردید و لازم آمد که ابتدا آن ها را از روی نسخ خطی تصحیح کند به حدی که اطمینان به صحت آن حاصل آید و از آن پس به مطابقت مطالب آن ها با مثنوی پردازد. بدین جهت در صدد برآمد که نسخ خطی فیه مافیة را جمع کند و به تصحیح و مقابله آنها مشغول گردد و بدین اندیشه در صدد جمع آوری نسخ خطی برآمد و هم در آغاز کار اطلاع یافت که نسخه ای بالنسبه معتبر از این کتاب در کتابخانه ملی موجود است، متصدیان امور آن کتابخانه به اسرع وقت آن نسخه را در اختیار نگارنده گذاردند و دوست فاضل آقای دکتر محمد معین که خدایش به مواهب توفیق مخصوص دارد

قبول کرد که مقداری از وقت خود را به مساعدت در مقابله کتاب با نسخه طبع طهران مصرف نماید. پس با کمال مراقبت به مقابله نخستین مشغول و در نتیجه روشن گردید که نسخا به سلیقه خود تصرفات ناروا از تبدیل و تحریف و اضافه عبارات و کلمات و اشعار در متن اصلی روا داشته و آن را به صورتی غیر مناسب در آورده و بنیاد کلام را از پایه درگردانیده‌اند و تهیه نسخ قدیم هرچه در بای تر و ضرورتر است.

در اوایل سال ۱۳۲۶ که مقابله کتاب با نسخه کتابخانه ملی به پایان رسیده بود نسخه دیگر از فیه مافیہ به تملک نگارنده درآمد که در سال ۸۸۸ کتابت شده و ظاهراً قدیم تر از نسخه کتابخانه ملی است و پس از اندک مقایسه روشن گردید که این دو نسخه یعنی نسخه کتابخانه ملی و نسخه ملکی نگارنده تفاوت کلی با یکدیگر دارند و نسخه کتابخانه ملی هر چند ممکن است که به حسب تاریخ مؤخر باشد ولی از جهت صحت، تقدّم و رجحان دارد و اضافات و تصرفات نسخ در آن کمتر راه یافته است. بنابراین مقدمات نگارنده بر آن شد که با ممکنست از پای ننشیند و دست از دامن طلب ندارد تا نسخه‌یی که اعتماد را شاید و به زمان مولا با نزدیک تر باشد در حیات خویش آورد. پس به وسیله دوست عزیز و گرمی خود آقای تقی تفضلی که در آن هنگام معاون کتابخانه مجلس شورای ملی بود به تفحص پرداخت و آگاهی یافت که سه نسخه معتبر و نزدیک به زمان مؤلف در کتابخانه‌های استانبول موجود است و چون دانشگاه طهران مصمم شده بود که این کتاب را پس از مقابله و تصحیح جزو سلسله انتشارات خود به طبع رساند نگارنده دبیرخانه دانشگاه را از وجود آن نسخ مطلع گردانید و دوست عزیز فاضل آقای دکتر خانلری جهد بلیغ و سعی مؤکد نمود تا از آن نسخ عکس برداری کردند و نسخه‌های عکسی را در اختیار این ضعیف گذاردند و وسیله کار از همه جهت فراهم گردید و بیش جای تأمل و درنگ نماند و نگارنده به ترتیبی که گفته خواهد شد به مقابله و تصحیح کتاب پرداخت و متن حاضر را آماده چاپ نمود. اما نسخی که هنگام مقابله و تصحیح کتاب نزد نگارنده حاضر بود عبارت است از:

۱- نسخه عکس برداری شده از روی نسخه خطی که محفوظ است در کتابخانه فاتح استانبول به شماره ۲۷۶۰ و قطع ۱۲/۷ × ۱۷/۲ به خط نسخ روشن و مشتمل بر ۲۰۵

ورق که ۴۰۱ صفحه باشد، هر صفحه ۱۵ سطر و متن کتاب فيه مافیه در ورق ۱۹۳ به پایان می‌رسد و از اینجا تا به آخر فصولی از کتاب معارف بهاء الدین ولد نوشته شده و این نسخه اقدم نسخی است که نگارنده در دست داشته و تاریخ کتابت آن غرّة ذی الحجّة ۷۱۶ است که چهل و چهار سال و پنج ماه و بیست و پنج روز باشد بعد از وفات مولانا که واقع بوده است در پنجم جمادی الاخری سال ۶۷۲ و عین عبارت ناسخ در آخر کتاب این است:

«و کتبه العبد الضعیف المحتاج الی رحمة الله تعالی حسن بن الشریف القاسم بن محمد بن الحسن السمرقندی الحنفی الهمامی المولوی به تاریخ فی غرّة ذی الحجّة سنه ۷۱۶».

و در ورق اوّل و دوّم به خطّی کاملاً شبیه به خطّ متن نسب مولانا از جانب پدر و مادر نوشته شده ولی مطالب آن مقرون به صحت نیست و هم در ورق دوّم در صفحه بی که پشت جلد کتاب محسوب می‌شود این عبارات نوشته شده است:

«هذا کتاب فيه مافیه از گفتار مولانا سلطان العارفين نوراعین المحبّین محبوب قلوب المتّقین...^۱ اولیاء فی العالمین... الحقّ والملة والذین وارث الانبیاء والمرسلین افاض الله انواره علی كافة الانام الی یوم القیام آمین یا رب العالمین».

و در کنار همین صفحه به خطّ تازه تری نوشته‌اند:

«کتاب التصایح لجلال الدین به خطّ عرب ۱۵».

این نسخه مطابق آن چه در حاشیه ورق ۱۷۰ به خطّ متن مکتوب است که «قوبلت بالاصل» با نسخه اصلی که ظاهراً به خطّ یکی از کتاب معاصر و حاضر در مجلس مولانا بوده مقابله شده و با وجود این خالی از بعضی اغلاط در کتابت آیات قرآن و املاء کلمات نیست و فصول عربی فيه مافیه را هم ندارد و ناگهان بدون آن که مطلب ختام یابد قطع شده و رقم کاتب و تاریخ کتابت قید گردیده چنان که در صفحه ۱۹۵ از طبع حاضر بدان اشاره رفته است و این نسخه را با نقصی که دارد به علت قدمت و احتمال مقابله با نسخه اصلی اساس طبع قرار داده و آن را همه جا به نام (اصل) یاد کرده ایم و

۱. مواضعی که نقطه گذاری شده در اصل محو شده است.

اینک پاره‌ای از مهتات خصائص رسم الخطی آن را برمی‌نگاریم:

الف - درین نسخه همه جا در کتابت میان دال مهمله و ذال معجمه فرق گذاشته و در همه مواضع ذال را با نقطه نوشته است.

ب - که و چه موصوله همواره (که و چه) با هاء غیر ملفوظ و در موقع اتصال بدون‌ها نوشته می‌شود مانند: **بلک، اینک، آنج، هرچ**، و این ترتیب در چاپ حاضر رعایت شده است.

ج - در نوشتن پ فارسی گاه با با فرقی نمی‌گذارد و هر دو را با یک نقطه می‌نویسد و گاهی در زیر پ فارسی سه نقطه می‌گذارد.

د - میان ج و چ فرق نمی‌گذارد و هر دو را با یک نقطه می‌نویسد و همچنین ک و گ که به یک صورت کتابت شده است.

ه - بعضی دال‌ها را به صورت تا می‌نویسد مانند: نمی‌دیدیت و نومیدیت به جای نمی‌دیدید و نومیدید.

و - کلماتی مانند **بینایی و دانایی** بدین صورت مکتوب است: **بینای و دانای** یعنی دو یا را به شکل یک یا نوشته وزیر یا دو نقطه می‌گذارد و در غیر این مورد یا را بدون نقطه می‌نویسد.

ز - می (ادات استمرار) غالباً منفصل نوشته می‌شود و گاهی نیز متصل.

در طبع حاضر قسمت **ب** و **ه** و **ز** رعایت شده ولی قسمت **الف** و **ج** و **د** و **و** مرعی نگردیده و مطابق معمول در املاء فارسی کنونی کتابت شده است.

۲- نسخه عکس برداری شده از روی نسخه محفوظ در کتابخانه فاتیح استانبول به شماره ۵۴۰۸ و قطع ۶/۱۴ × ۲۱ به خط نسخ روشن و بسیار خوب مشتمل بر ۸۵ ورق که ۱۷۰ صفحه باشد هر صفحه ۲۳ سطر. تاریخ کتابت این نسخه روز جمعه چهارم رمضان سال ۷۵۱ است یعنی قریب هفتاد و نه سال و سه ماه بعد از وفات مولانا و عبارت ناسخ در آخر کتاب این است: «اتفق الفراغ من تحریر هذه الاسرار الجلالیه فی التربة المقدسة يوم الجمعة رابع شهر رمضان المبارك لعام احدى و خمسين و سبعمائه و انا الفقير الى الله الغنی بهاء الدین المولوی العادلی السرایی احسن الله عواقبه آمین

یارب العالمین». و اصل کتاب از ورق ۲ شروع و به ورق ۸۲ ختم می‌شود و بقیهٔ اوراق مشتمل است بر بعضی از غزلیات مولانا و فوائد متفرقه به زبان عربی و در حواشی اوراق به خط اصل رباعیات مولانا از حرف الف تا حرف ها نوشته شده در هر ورق هشت رباعی که مجموع آن بالغ است بر ۶۴۸ رباعی و با قدمتی که این نسخه دارد می‌توان در طبع و تصحیح رباعیات مولانا که مخلوط با رباعیات دیگران در استانبول و ایران به طبع رسیده آن را مأخذ و مورد استفاده قرار داد.

در پشت ورق اول این عبارت را نوشته‌اند: «وقف مرحوم چلبی زاده مولانا» «درویش محمد - کتاب مجموع یتعلق به نصائح و مواعظ و امور مختلفه فی فنون مختلفه بالفارسی».

خصائص املائی و رسم الخط این نسخه به استثنای قسمت ه مانند نسخه اصل است و از توضیحات کاتب به مناسبت اشارات مولانا به حوادث و وقایعی که در آن عهد یا در مجلس وی اتفاق افتاده و تعیین نام اشخاصی که در متن ذکرشان به کنایه آمده است معلوم می‌گردد که ناسخ آن را از روی نسخه‌یی که در عهد مولانا کتابت شده استنساخ کرده و این که در پایان کتاب گوید که در تربت مقدسه یعنی تربت مولانا آن را به اتمام رسانیده دلیل تواند بود بر این که نسخه مذکوره از روی نسخه‌یی که وقف بر مزار مولانا بوده استنساخ شده است.

و این نسخه از حیث صحت و تمامی در نهایت اعتبار است و در تصحیح فیه مافیه به انضمام نسخه اصل محل استفاده بوده و از آن به نسخه (ح) تعبیر شده است.

۳- نسخه عکس برداری شده از روی نسخه خطی محفوظ در کتابخانه سلیم آغای استانبول به قطع ۱۲ × ۱۸ به خط نسخ بسیار خوب و خوانا مشتمل بر ۱۹ ورق که ۱۸۲ صفحه باشد هر صفحه ۲۱ سطر. این نسخه تاریخ کتابت ندارد ولی از قرائن معلوم است که از اواخر قرن هشتم هجری مؤخر نیست، بعد از ورق اول یک ورق افتاده و جز این نقضی ندارد و در آخر کتاب دو فصل بر نسخه ح علاوه دارد که در ملحقات آورده‌ایم ولی از حیث صحت و اتقان به پایه نسخه اصل و ح نمی‌رسد و خصائص رسم الخطی آن شبیه بدانهاست سوای آن که درین نسخه فرق میان دال و ذال رعایت نشده و پ فارسی همه جا با سه نقطه مکتوب گردیده است.